

ODGOVOR(NOST) FLUIDNOSTI: MARGINALIJE UZ ESEJISTIČKU RETROSPEKTIVU

Tea Rogić Musa. Fluidni tekst: 21 esej. Zagreb–Sarajevo, 2023., 207 str.

Premda opterećen raznovrsnim književnoteorijskim i filozofskim nasljeđem, pojam fluidnosti moguće je tumačiti, iako nikada u cijelosti i rastumačiti (upozoravaju književni teoretičari), kao diskurzivnu »neuhvatljivost«, »hibridnost«, svojevrsnu krhkost »granica« i »apsolutnih istina«. Fluidnost se, napominje Tea Rogić Musa, autorica knjige *Fluidni tekst: 21 esej*, očituje i u načinu pisanja, istraživanju (književno)znanstvenoga predmeta, odnosno pristupu koji nije spoznajno ili metodološki učvršćen, koji sve ostavlja otvorenim, bez težnje da se donese konačna kritička misao i na nju stavi rezolutna točka. Problematičnost takve svojevoljne arbitrarnosti autorica razrješava odreknućem od imperativa decidiranosti i deduktivnosti, tj. svjesnim poniranjem u intersubjektivnost čitateljice, koja se unaprijed odrekla svakoga uporišta – osim jednoga: predmet promišljanja mora ostati netaknut apodiktičnošću.

Fascinacija predmetom čitanja – ogledalom naših ambivalencija i proturječja – navodi spisateljicu da knjigu strukturira kao niz retrospektivnih eseja (»znakova privrženosti«), koji iznose stručno i intimno razmatranje višegodišnjega iskustva pisanja i proučavanja književnosti. Susret s vlastitim »čitateljskim« i »autorskim ja«, međutim, uvijek je u određenome smislu »deauratiziran«, kontaminiran stečenim (akademske) znanjem, lišen »izvankontekstualnih« i »neovisnih« opservacija. Autorica se stoga ne zanosi iluzijom »prvoga susreta«, mogućnošću da književnost opišemo izvorno, onkraj simboličkoga diskursa književne povijesti. Svako naše čitanje, ali i pisanje, već je zapečaćeno u tekstu, zaposjednuto sponama profesionalnoga i imaginarnoga habitusa. Tragajući za prostorom individualne slobode, ona hotimice predstavlja eseje koji su nastajali mimo njezinih uobičajenih (leksikografskih) zadaća, kao očitovanje osobnih sklonosti, pisani bez neposredne pretenzije da razriješe složene zaplete književnopovijesne struke.

Fluidni tekst, susljedno tome, pokazuje izvjesna »raspuknuća« u odnosu na uobičajenu književnopovijesnu (diskurzivnu) matricu i figurira kao prijemčiva esejištička proza, ispunjena mnogovrsnim književnim, kritičkim i kulturološkim opservacijama, kao i prisjećanjem na stvarne ljude (a ne isključivo tekstove!), koji su s vremenom postali dijelom osobne povijesti autorice. Prelazak u područje sentimen-

talnoga, osobnoga iskustva, na prvi pogled neprihvatljiv u književnopovijesnome kontekstu, dobiva tako novu opravdanost, a zagovor »fluidnosti« otvara naročiti diskurzivni manjak koji je u pravilu nedostupan književnim povjesničarima, kako zbog svoje metodološke nedorečenosti, tako i zbog raširenoga uvjerenja da je tekst impregniran emocionaliziranim diskursom nedopustivo subjektivan za vrijednosne standarde znanstvenoga žanra.

U dijaloškoj igri »tvrđoga« (književnopovijesnoga) i »mekoga« (sentimentalnoga) jezika T. Rogić Musa okuplja eseje pisane u rasponu od 2011. do 2022. godine i objavljene u časopisima *Republika*, *Književna republika*, *Behar*, *Kolo*, *Literat* i *Studia lexicographica*. Tekstovi razmatraju kanonske figure hrvatske i poljske književnosti (I. Mažuranića, A. G. Matoša, I. Vojnovića, M. Krležu, H. Sienkiewicza) te, s druge strane, hrvatske književnike i književnice druge polovice XX. stoljeća (V. Zuppu, T. Maroevića, M. Milišića, L. Paljetka, M. Rakovca, S. Šnajdera, D. Drndić, S. Drakulić). Uz ovaj niz, svoje mjesto u izboru dobili su V. Bogišić kao priređivač i autor različitih krležoloških i krležofilskih izdanja (*Bela, dijete drago*, 2015; *Krležino stoljeće*, 2016; *Marginalije o gradovima i ljudima*, 2016), V. Visković sa svojom već čuvenom knjigom eseja i kritika *Mlada proza* (1983) te M. Czerwinski, poljski slavist i prevoditelj, autor studije o hrvatskoj i srpskoj historiografiji *Naracije i znakovi* (2015). Uz spomenute, izbor su upotpunili tekstovi o novinaru A. Stražičiću i knjizi *Dubrovački koluri. Uspon i pad srbkokatolika* (2018., prir. S. Ćosić) te o književnoj povjesničarki i spisateljici Z. Marković, odnosno njezinoj istraživačkoj studiji *Pjesnikinje starog Dubrovnika* (1970). Opširan, a razmjerno i heterogen izbor, svjedoči o autorskom/uredničkome senzibilitetu T. Rogić Muse, čiji se tekstovi odlikuju dotjeranim potezom pera, zanimljivim uvidima u književnopovijesne, poglavito hrvatske i polonističke teme, ali i sposobnošću povezivanja različitih literarnih i kulturoloških detalja, koji pozivaju čitatelja na dublje promišljanje. Uz književnopovijesnu upućenost, razvidnu već iz izbora tema, autorica pokazuje uzorno književnoteorijsko i komparatističko znanje, podjednako očito u raspravama o pjesništvu i stihu, romanesknoj prozi, kao i u kontekstu analize nefikcionalnih ili (polu)fikcionalnih diskurzivnih žanrova. Ta interpretativna svestranost nije međutim posljedica intelektualne razmetljivosti, već rezultat aktivne čitateljske prakse, koja predstavlja nezaobilazan preduvjet svake ozbiljne književne interpretacije. Ipak, suhoparna »ozbiljnost« akademskoga monologa, na sreću po čitatelje i čitateljice, u ovoj knjizi posve izostaje, a smjenjuje ju lakoća dijaloga između primarne građe i autoričinih zapažanja koja istodobno sugerira zavidljivost književne riječi suprotstavljene svakoj normativnosti te samokritičnost (književno)znanstvene svijesti, trajno osuđene na suputništvo s vlastitim epistemološkim ograničenjima.

Na sadržajnome planu knjiga *Fluidni tekst: 21 esej* progovara o čitavu nizu književnopovijesnih, poetičkih i kulturnopovijesnih tema. Autorica otvara tekst ci-

tatom iz poznate teorijske rasprave A. Barca (*Između filologije i estetike*, 1929), tvrdeći kako je naša književnost »djevičanski neiskorišteno područje«, otvoreno za slobodno istraživanje i tumačenje. I zaista, mnogosmjernim, čak mjestimice i nepredvidivim kretanjem kroz spletove književnopovijesnih staza i stranputica, T. Rogić Musa spretno ocrtava različite konstelacije i komplekse na horizontu naših književnih pojava. Inicijalni esej posvećuje V. Zuppi i metapoetičkim aspektima poeme *Prijatelj Silvestar* (1976), a potom analizira metaforičan diskurs M. Milišića, kojemu će se kroz tekst opetovano vraćati, kako povodom tiskanja prvoga sveska *Sabrane poezije* (2017) dubrovačkoga pjesnika tako i u zaključnim napomenama knjige. Uz rasprave o književnosti druge polovice prošloga stoljeća, među koje su uvršteni i ogledi o T. Maroviću i L. Paljetku, više je eseja posvećeno djelu i djelovanju A. G. Matoša, posebice njegovim beogradskim godinama (1894–98. i 1904–08), napose kritičkim osvrtima na srpsku modernu poeziju te koncepcijama nacionalne kulture u esejima *Narodna kultura* (1910) i *Umjetnost i nacionalizam* (1912). Iskorak prema Matošu približava je i drugom nezaobilaznom velikanu hrvatske književnosti, M. Krleži, koji je u izabranim ogledima ponajprije sagledan kroz prizmu enciklopedijskih marginalija te korespondencije sa suprugom Belom. U tim tekstovima autorica upozorava kako Krležina »enciklopedičnost« ponajprije proizlazi iz Krležine književnosti, dok njegova korespondencija, gotovo neočekivano zaigrana i nekonvencionalna, otkriva ponešto drukčiji Krležin portret, u mnogočemu izmaknut iz ustaljenih okvira književnopovijesnih predodžbi.

Nakon uvodnih esejističkih varijacija (od V. Zuppe i M. Milišića do A. G. Matoša i M. Krleže) središnjicu knjige definiraju eseji posvećeni kroatističkim i polonističkim temama: djelu I. Vojnovića u Poljskoj te recepciji H. Sienkiewicza u Hrvatskoj potkraj XIX. stoljeća. Polonistička naobrazba autorice, tek djelomično naznačena unutar esejističkoga korpusa, izravnije dolazi do izražaja u njezinoj nedavno objavljenoj knjizi – *Slavenski Dioskuri; rasprava iz povijesti hrvatsko-poljskih književnih veza* (2021) – koja iscrpnije analizira suodnos dviju slavenskih književnosti i kultura. *Fluidini tekst*, međutim, kako je već istaknuto, svjesno izbjegava unaprijed određenu metodu, konvencionalan pogled na svijet književnosti, pa se i autoričini polonistički ekskursi neometano isprepleću s esejima o I. Mažuraniću ili M. Rakovcu, dok ogledi o D. Drndić ili S. Drakulić borave u susjedstvu tekstova o A. Stražičiću i S. Šnajderu. Posljednji tekst u esejističkoj retrospektivi, napisan povodom 70. obljetnice rođenja V. Viskovića, predstavlja svojevrsan zaključak, *hommage* kritičkom angažmanu kolege iz Leksikografskoga zavoda, ali i detaljniju eksplikaciju autoričina čitateljskoga ukusa koji je, među ostalim, formiran upravo na lektiri hrvatske proze i književne kritike druge polovice XX. stoljeća.

Iz esejističke okosnice *Fluidnoga teksta* teško je izdvojiti »najvažniji« ili »središnji« tekst koji bismo posebno istaknuli. Primjerice, radovi o Viskovićevoj *Mladoj*

prozi, Bogišićevim krležološkim priložima i Matoševim beogradskim godinama najuvjerljivije govore o problemskome i kronološkome rasponu unutar kojega T. Rogić Musa izlaže svoje kritičke refleksije. Zanimljivi su i tekstovi posvećeni naizgled zaboravljenim ličnostima književnopovijesne struke, naročito Z. Marković, čiju je biobibliografiju autorica istrgnula iz strogih okvira *Hrvatskoga biografskog leksikona* i prenijela u ponešto slobodniju formu esejističkoga prikaza. Poticajan je i njezin tekst o ilirskim godinama I. Mažuranića u kontekstu oblikovanja hrvatskoga kulturnog pamćenja, kao i rasprave o recepciji I. Vojnovića te H. Sienkiewicza u kojima se ogledaju hrvatsko-poljske književne veze tijekom povijesnih mijena kasnoga XIX. i ranoga XX. stoljeća. Istraživače novije hrvatske proze zasigurno će privući tekstovi o djelima S. Drakulić i D. Drndić u kojima se autorica približava pitanjima identiteta (post)modernoga subjekta te žanrovske heterogenosti novijega hrvatskog romana. Drugim riječima, *Fluidni tekst* nije okupljen oko kakve središnje misli ili stožernoga teksta, već je usmjeren na vlastite diskontinuitete koji se u različitim tematskim cjelinama međusobno dopunjuju, prožimaju i suprotstavljaju bez namjere da postanu mjerilo književnoga kanona. Jedino mjerilo koje izlažu mjerilo je intimnih preferencija, a ono ne obvezuje nikoga – osim njihova nosioca.

Legitimirajući se kao »nepozvan suputnik« i »lutajuća svijest« na granicama između književnosti kao stručnoga interesa i svijeta književnosti kao životnoga smisla, T. Rogić Musa artikulira odgovore na pojedina pitanja književnopovijesne struke. Naime, već je sam izbor i postupak biranja tekstova neizbježno premrežen različitim kriterijima profesionalnoga ili intimnoga tipa, koji privilegiraju naročitu vizuru/viziju književne i osobne (čitateljske) povijesti. U tome je smislu svaka ambivalencija, neodređenost ili, naposljetku, fluidnost, obilježena konvencijama stručnoga diskursa, koji sudjeluje u izgradnji književnopovijesne »priče«, kojoj se takav oblik pisanja (ne)izravno suprotstavlja. *Fluidni* je *tekst* stoga istovremeno »odgovor« na pitanja o kanonu i kanonskim autorima (ili onima koji će to tek postati), ali već u sljedećem koraku i »odgovornost«, obvezujući susret s metodološkim i epistemološkim pitanjima struke, kao i problemom izbora, mogućnošću da se pojedini eseji zamijene drugima, a problemski naglasak pomakne s jedne ličnosti na drugu ili s jednoga stvaralačkog opusa na drugi. U tome dinamičkom procesu autorica (prema vlastitim riječima) zauzima distancu spram akademskih normi, ali i nastoji pružiti argumente koji nadilaze osobni dojam te upućuju na problemsku suštinu književnopovijesnih fenomena. Pisanje fluidnoga teksta pretpostavlja, dakle, pažljivu navigaciju između intimnosti autorskoga/čitateljskoga iskustva i zahtjeva akademske rigoroznosti. Taj proces nužno obuhvaća konstantnu refleksiju o vlastitim pretpostavkama, emocionalnome uključivanju i subjektivnosti, ali i oblikovanju interpretacije, analitičkim i kritičkim uzusima koji u svijetu književnih povjesničara – život znače. Sve to implicira kako iza »fluidnoga« pisanja stoji pogled usmjeren u predmet istraživanja, ali, dometnula bi autorica, i samoga sebe. To u konačnici svjedoči distinktivnost *Fluid-*

noga teksta, kao i mogući smjer za daljnja književnopovijesna i kritička razmišljanja, koja su nerijetko »sterilna« u svojoj ambiciji da ponude decidirane odgovore na pitanja koja su u osnovi mnogoznačna i interpretativno otvorena. Spisateljica, naposljetku, zaključuje knjigu stihovima M. Milišića koji obećavaju čitatelju kako ovo »nije kraj«, već samo cezura u »nabrajanju trica«, kratak predah između stručnih (autor-skih) i čitateljskih obveza. I doista, ima li čitanju i pisanju kraja? Odgovor nam se – barem u ovome slučaju – čini posve izvjesnim.

PAVLE BONČA

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje 4.0 međunarodna (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). Sadržaj se smije umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti, prerađivati i koristiti u bilo koju svrhu, uz obavezno navođenje autorstva i izvora.